

ОПАНАСЮК І.В.

кандидат психологічних наук, психолог

Ліцею №12 імені Івана Франка

м. Івано-Франківськ

ВПЛИВ ХУДОЖНЬО-СИМВОЛІЧНИХ ОБРАЗІВ НА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ (теорія та практика)

У статті розкрито психологічну сутність змісту поняття арт-терапії, як методу творчого самовираження особистості.

Виявлено, що застосування різних форм і видів арт-терапії для розвитку емоційного інтелекту допомагають творчо самовиразитися особистості старшокласника, активізувати його внутрішні ресурси, підвищити адаптаційні здібності й виразити в матеріалізованих формах рефлексивний зміст психічного.

Викладено структуру тренінгу, арт-терапевтичні техніки, принципи, які застосовувались при проведенні тренінгу. Розглянуто вплив арт-терапевтичних психотехнік на розвиток емоційного інтелекту старшокласників.

Зазначено, що складовими розвивального потенціалу методу арт-терапії щодо розвитку емоційного інтелекту старшокласників є рефлексивне осмислення суб'єктом емоційного змісту своїх проблемних можливостей, виражених ним у художньо-символічних формах засобів арт-терапії.

Ключові слова: *емоційний інтелект, арт-терапія, тренінг, старший шкільний вік, художньо-символічні образи.*

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть концепція емоційного інтелекту знайшла своє місце в дослідженнях психологічної науки. Емоційні переживання у цій концепції розглядаються як особливий «тип знань», якими оперує EQ. Згідно з результатами відповідних досліджень, значущість регулятивно-адаптивних функцій цього виду інтелекту неухильно зростає разом з інтенсифікацією емоційних навантажень на психіку особистості в сучасному постіндустріальному світі. Тому, ефективний розвиток емоційного інтелекту старшокласників сприятиме оптимізації їхнього світоглядно-диспозиційного самовизначення за допомогою художньо-символічних образів.

Виходячи з актуальності проблеми, нами визначено **мету дослідження** – показати вплив арт-терапевтичних та експресивно-інтерактивних засобів на розвиток емоційного інтелекту старшокласників.

На нашу думку, одним з найефективніших засобів розвитку емоційного інтелекту є методи арт-терапії, тому що характер спілкування у арт-терапевтичних групах, насамперед, дискусійне обговорення рефлексованого осмислення емоційно забарвлених проблем учасників є сприятливим комунікативним середовищем щодо розвитку емоційного інтелекту (С.М. Аврамченко, О.Г. Біла, Л.П. Міщиха, І.В. Опанасюк, О.І. Копитін, Т.С. Яценко та ін.)

Метод арт-терапії (лат.ars/ – мистецтво, therapeia – лікування) у різних психологічних джерелах розглядається як метод розвитку та зміни свідомих та несвідомих сторін психіки особистості за допомогою різних форм та видів мистецтва [6, с.15], як метод, в якому творча діяльність використовується як засіб впливу на стан та самопізнання особистості [4, с.70]. Звідси, можна припустити, що метод арт-терапії містить в собі потенціал актуалізації стратегій творчої діяльності [9, с.272].

Арт-терапевтичне самовираження посередництвом художньо-символічних образів являє собою аксіологічне самопізнання від преінтенціонального стану до цілковитої інтенціональності [1; 7; 8], тобто, від невиразних почувань до виразно рефлексованої цілеспрямованості на автентично-суб'єктне екзистенційне (духовно-ціннісне) самовизначення. Істотною складовою цього розвивального процесу може і має бути рефлексоване осмислення суб'єктом емоційного змісту своїх проблемних можливостей, виражених ним у художньо-символічних формах засобів арт-терапії, що спрямовується на конструктивну саморегуляцію цього змісту у бік сприяння бажаному, розвиває його емоційний інтелект.

Методологічним принципом організації розвивально-корекційного впливу на особистість є визнання того, що “психіка людини є складним, нелінійним, відкритим механізмом, а отже нав'язати їй шляхи розвитку практично неможливо, можна лише сприяти її розвитку та саморозвитку” [2, с.37]. Це стосується безумовно і емоційного інтелекту, як складної психічної реалії особистості, розвиток якої передбачає використання арсеналу методів.

Вивчення емоційного інтелекту у теоретико-методологічному аспекті стало підґрунтям для розробки тренінгу в якому показана реалізація арт-терапевтичного впливу на його розвиток. Тренінг розвитку емоційного інтелекту старшокласників, охоплював чотири структурні блоки:

Перший блок – “Розуміння власних емоцій” – був спрямований на розвиток здатності рефлексивно осмислювати власні емоційні переживання та їх причини.

Другий блок – “Управління, саморегуляція емоцій” – орієнтований на вміння регулювати власні емоції та управляти ними.

Третій блок – “Розуміння емоцій інших” – був спрямований на розвиток здатності школяра адекватно сприймати, ідентифікувати, розуміти причини емоційних станів інших і реагувати на них.

Четвертий блок – “Конструктивний вплив на емоції інших” – орієнтований на розвиток навичок старшокласника конструктивно впливати на емоції інших. Мається на увазі позитивне налаштування іншого на спілкування, зокрема: поважати його право на власну думку; дотримання культури вираження власних емоцій; продуктивний контакт (емоційне відреагування); урахування емоційного стану іншого у процесі взаємодії, здатність надавати йому підтримку тощо.

У першому блоці нами застосовані такі техніки як: вправа «Позитивні та негативні емоції в моєму житті», вправа «Міміка і стан людини», вправа «Дорога мого життя: минуле, теперішнє, майбутнє», колажі «Мій настрої», «Війна емоцій», ліпка «Створення скульптури свого тіла».

У другому блоці були застосовані такі техніки як: вправа «Як я бачу сам себе? Як мене бачать люди?», вправа «Зніми втому», вправа «Я в стані спокою, страху і після страху», вправа «Мобілізує дихання», вправа «Заспокійливе дихання», ліпка «Мій талісман, гра «Відтвори голос», мандала.

У третьому блоці були застосовані такі техніки, як: колажі «Стосунки та емоції», «Вибух емоцій», вправа «Приміряння ролей», вправа «Зобрази прислів'я», вправа «Фантом», вправа «Рефлексивне слухання», вправа «Емоції в спілкуванні», мандала «Моя країна почуттів», вправа «Прийняття емоцій інших».

У четвертому блоці були застосовані такі техніки як: груповий колаж «Я в групі», вправа «Комплімент», вправа «Вислухай і поверни», вправа «Групова казка».

При розробці тренінгу розвитку емоційного інтелекту старшокласників ми спиралися на такі основні принципи, запропоновані Н. В. Вачковим, Б. Д. Карвасарським, Л. О. Петровською, Т. С. Яценко [3; 5; 11]:

- принцип добровільності (добровільна участь школяра в арт-терапевтичній групі);

- принцип суб'єктності (ставлення до школярів у арт-терапевтичному процесі не до як пасивних реципієнтів корекційного і розвивального впливу, а як до особистостей, що мають індивідуальні потреби, погляди, переконання);

- принцип активності (багатовимірне заохочення учнів-учасників арт-терапевтичного процесу в різноманітні форми творчого саморозкриття та самореалізації; активізація і розвиток в ході заняття емоційних, пізнавальних та поведінкових аспектів особистості, подолання протиріч між відчуттями, діями, вчинками, мовленням);

- принцип партнерського спілкування (повага до позиції старшокласника; стимулювання до вираження думок щодо власних відчуттів, атмосфера відкритості та довіри);

- принцип конфіденційності – заборона розголошення інформації, отриманої у ході роботи;

- принцип відповідальності – турбота ведучого про благополуччя учасників програми та заборона використання результатів роботи їм на шкоду;

- принцип послідовності розвитку (послідовний та поетапний вплив на формування умінь та навичок ефективної міжособистісної взаємодії);

- принцип зворотного зв'язку (обмін думками між членами групи про свої відчуття, враження щодо групової роботи та своєї участі в ній);

- принцип єдності і взаємодоповнення вербальної і невербальної експресії (чергування в процесі арт-терапевтичного заняття образотворчої діяльності, музикування, танцю, рухів, драматизації, придумування казок та ін.);

- принцип поєднання групового характеру корекційно-розвивального процесу з індивідуальним підходом у відповідності до результатів індивідуальної участі старшокласника в груповій роботі (певні труднощі), а також його запиту на індивідуальну психологічну допомогу;

- принцип орієнтації на саморозвиток, опори на внутрішні компенсаторні ресурси організму і психіки учня з паралельним використанням зовнішніх ресурсів.

Робота учасників відбувалась на реалізації гуманістичних засад взаємодії та партнерства. Взаємодія учасників базувалась на безоціночному прийнятті інших, емпатійному висловлюванні, пізнанні й рефлексії власного “Я” та конструктивному спілкуванні у ситуації «тут-і-зараз».

Кожне заняття розпочиналося зі вступу, де наголошувалося на меті та завданнях тренінгу, правилах роботи у групі. Вагомою складовою вступу були вправи, спрямовані на «розморожування», де «скидалися маски» й «послаблювалась» стереотипність поведінки. Велике значення мало вільне розташування по колу, зручна поза, розслаблення, відсутність психологічного тиску (системи покарань та заохочень), наявність атмосфери довіри та підтримки.

Вагомою складовою основної (робочої складової) тренінгу виступало застосування теоретичних (міні-лекції) та практичних методів й форм роботи. У процесі лекційного курсу відбувалося оволодіння учасниками теоретичними знаннями щодо розуміння самого феномену «емоційний інтелект» та його складових (внутрішньоособистісна і міжособистісна), усвідомлення та розуміння своїх емоцій, усвідомлення та розуміння емоцій інших

тощо. Міні-лекції дозволили розширити знання старшокласників про емоційний інтелект й уможливили перехід до практичної складової тренінгу.

Зростання інформативності та корекційної результативності забезпечувалось системністю використання психомалюнків. Останнє створювало умови для порівняння змісту малюнкових образів певного комплексу малюнків, розкриття системних характеристик несвідомого та формування загального “стрижневого змісту”, що був присутнім та символічно репрезентував “своєрідну індивідуально-психологічну історію життя суб’єкта” [10]. Тематику психомалюнків було систематизовано відповідно до завдань тренінгу та специфіки організації тренінгової групи.

Психомалюнок сприяв катарсису, особистісному пошуку відповіді на вирішення проблем розв’язання конфліктних ситуацій, бачення перспективи.

Нами було використано два способи роботи з готовими малюнками:

- показ усіх малюнків одночасно; виявлення спільного й відмінного між ними;

- розгляд кожного малюнка окремо (переходить з рук в руки з інтерпретацією й доповненням кожного з учасників). При чому керівник висловлює свою думку, а автор малюнку завершує процес висловлювання.

У процесі використання тих чи інших методів тренінгової роботи максимально стимулювався прояв безпосередніх емоційних реакцій. Це давало можливість старшокласникам краще пізнавати свій внутрішній емоційний світ, самоствавлення та ставлення до інших і слугувало матеріалом для рефлексії.

Розглянемо вплив арт-терапевтичних психотехнік на розвиток емоційного інтелекту старшокласників. Виконуючи мандалу (за Ізабель Мюллер), старшокласники учились, абстраговуючись від змістового наповнення розуміння емоційних станів та настроїв (як власних, так й інших), вибудовувати у символічній формі своє розуміння символів, завчасно заданих у вправі. Відтак, привносячи власний кольоровий спектр (власну гаму кольорів) в ескізи малюнків, вони пропрацьовували свої підсвідомі прояви психічного «Я», аналізуючи власні проєкції. Так, наприклад, старшокласники оформляли свої малюнки, виходячи на розуміння мови символів. Роботи мали такі назви: «Пошук чогось у собі»; «Життя-цирк»; «Погляд»; «У володінні часу»; «Мрія»; «Захист від реальності»; «Ранимість душі»; «Щасливий смуток»; «Панцир» та ін.

Аналіз робіт показав, що в чотирьох учасників мандали симетричні. На їх думку, це свідчить про внутрішню рівновагу. В десяти роботах рух мандали спрямований від центру до основи, що свідчить про зв’язок із навколишнім світом й потребу в діях.

Практично у всіх мандалах (17 робіт) переважають хвилясті лінії, що вказують на перевагу емоцій над раціональною частиною. У трьох роботах досить щільні кордони, що є сигналом потреби самозахисту й уникнення контактів.

Вихід за межі кола зображення для шести учасників є прагненням до свободи й зменшення контролю з боку оточуючих.

У восьми роботах розміщення елементів впорядковане й елементи мандали пов'язані один з одним за змістом, що свідчить про здатність ставити мету й досягати її.

У всіх роботах присутні основні кольори. Переважна кількість робіт (11) має багато зеленого й жовтого кольорів. Зелений колір асоціюється з оптимізмом до роботи, тоді як жовтий – з ресурсом власного тіла й сильним характером. Червоний колір присутній у п'яти роботах, що свідчило про емоційне піднесення школярів та їх потребу творити. Фіолетовий колір – у двох роботах, що асоціюється з розумом, який мотивує й заряджає особистість.

Вправа «Я в стані спокою, страху і після страху» була спрямована на розкриття власних страхів й невпевненості за допомогою образів (символів), які малювали учасники. Малюючи три види «образів-емоцій», учасник не тільки заново проживав кожен з них, але й учився їх ідентифікувати, аналізувати, розуміти. Тут їм допомагав емоційний досвід, що сприяв актуалізації емоційних станів, відреагувань у різних ситуаціях минулого. Старшокласники відмічали осмисленість цих емоційних ситуацій у форматі «тут і зараз» й розуміння того, як вони себе «накручують» тоді, коли варто все проаналізувати, осмислити, «не руйнуючи себе» і «не раничи» при цьому інших. Вони вчилися віднаходити ресурс у когнітивній сфері шляхом аналізу, усвідомлення власних емоційних проявів та відреагувань, що убезпечило б їх від накручувань. Крім цього, учасники оволоділи навиками саморегуляції та способами управління своїми емоціями.

Вправа «Я-повідомлення» спрямована на розвиток уміння у старшокласників висловлювати свої почуття без оцінок, невдоволення, образ; на розвиток навичок управління агресією, конструктивного реагування на агресію інших та конструктивного виходу з конфлікту.

У процесі виконання вправи учасники висловлювали негативні емоції, які за інтенсивністю їх вимови слабшали й втрачався резонанс негативу. Вправа ресурсна, вона давала учням можливість виражати власні почуття, констатувати емоційні стани, які у них виникали в зв'язку зі зміною конструкта «Ти»-висловлювання» на конструкт «Я»-висловлювання». Учасники відмічали, що саме «Я»-висловлювання співбесідника дозволило їм спокійно вислухати його, не актуалізуючи при цьому зону психологічного захисту. Звідси вони вчилися передавати співбесіднику свої потреби через «мову почуттів»,

висловлюючи власні емоції, те наболіле, що їх найбільше непокоїло. Школярі вчилися також розумінню того, що у спілкуванні з іншими конструкт «Ти» «працював» на звинувачення й критику самої особистості, що не сприяло розумінню й прийняттю емоцій інших. Звідси учасниками був зроблений умовивід: вагома роль в «емоційному контакті» належить здатності особистості до саморегуляції, управління своїми емоціями.

Мандала «Моя країна почуттів» мала на меті сприяти розвитку в старшокласників уміння передавати внутрішній світ своїх почуттів у символічній формі, а відтак відрефлексувати власні емоційні стани; вміння пропрацьовувати й знаходити ресурс для їх розуміння та роботи з емоційними станами інших. Ми виходили з того, що мандала слугує своєрідним дзеркалом, яке відображає особливості психічного стану людини. Відтак проаналізуємо й узагальнимо зображення мандал старшокласників.

У символічних зображеннях (мандалах) старшокласників чітко простежуються:

а) образи, пов'язані із символами природи (дерева, квіти, гори, річка, море, сонце) – 8 рисунків;

б) абстрактні зображення-символи – 12 рисунків. Звідси більшість старшокласників тяжіють до філософської проблематики, і для них вираження власного «Я», свого емоційно-почуттєвого рівня є більш прийнятним у цьому знаково-символічному форматі.

Кольорова гама зображень репрезентована такими кольорами: синій (16), зелений (16), жовтий (14), червоний (12), брунатний (6), чорний (5), оранжевий (4). Звідси у символічних зображеннях простежується перевага, з одного боку, «гарячих» кольорів, що є свідченням зображення учасниками життєдайної сили та енергії (червоний); активності (жовтий); стану умиротворення (зелений); з іншого боку – «холодних» кольорів, що відображають творчість, вірність (синій); надійність, захист і міцність (брунатний); бунт, боротьбу (чорний). Причому гарячі кольори поєднуються з холодними або ж представлені тільки гарячі кольори чи, навпаки, тільки холодні, що є свідченням: а) одностайного оптимізму, гармонії; б) суперечностей між різними психологічними властивостями особистості; в) відображення бунту добра і зла у філософії старшокласника.

Звідси ми виокремили три проблематики зображень-мандал, зокрема:

1. Симптомокомплекс рис (особистісні риси). Сюди віднесли мандали: «Мікровсесвіт», «Рівновага», «Галактика», «Боротьба сил», «Зміни в житті», «Незрозумілість», «Життя». На цьому рівні зображення старшокласників (в їх описі) носили характеристику тих особистісних рис, які потрібно мати в ідеалі для реалізації уявлень ідеалу-символу, для реалізації наміченого. Звідси основними рисами

для їх особистісного проекту-розвитку виступали: чесність, доброзичливість, терплячість, справедливість, вміння прощати, а також висока самооцінка та самоповага.

2. Психологічний стан («Рівновага», «Мелодія осені», «Щастя», «Подих природи», «Душевна рівновага», «Гармонія душі», «Заряд енергії»). Старшокласники у своїй мандалі вбачали перш за все гармонізацію психічного стану, душевну рівновагу, радість, натхнення, оптимізм для реалізації власних мрій та життєвих проектів.

3. Інтерація («Філософія стосунків», «Пітьма», «Хаос», «Самопізнання», «Весняна казка», «Заряд енергії») представлена світом комунікації/інтерації, яку учасники вибудували для себе як вагому складову своєї життєдіяльності. Звідси їхніми проектами стали конструктивні зміни у ставленні до оточення і, відповідно, конструктивне сприймання себе оточенням.

Для безперервності процесу розвитку емоційного інтелекту старшокласників та сприяння реалізації завдань було передбачено й самостійне виконання вправ у форматі домашніх завдань. З цією метою учасникам на завершення кожної сесії пропонувалось домашнє завдання, що охоплювало роботу з різноманітними арт-терапевтичними психотехніками, спрямованими на дослідження власних емоцій, на розвиток вміння до їх рефлексії, вплив емоцій різної модальності (позитивних та негативних) на поведінку особистості, на розвиток емоційної саморегуляції й зняття емоційного напруження. Крім цього, учасникам пропонувалось вести «щоденник емоцій» інтелектуальної рефлексії своїх емоційних переживань.

Тому, застосування різних форм зображувальної продукції та інших аспектів арт-терапевтичного процесу сприяли особистості старшокласника здатності конструктивного емоційного відреагування.

Висновки: Підсумовуючи стверджуємо, що арт-терапевтичне рефлексивне самовираження посередництвом художньо-символічних образів являє собою екзистенційно аксіологічне самопізнання від преінтенціонального стану до цілковитої інтенціональності, тобто, від невиразних почувань до виразно рефлексованої цілеспрямованості на автентично-суб'єктне духовно-ціннісне самовизначення.

Перспективність подальших наукових розвідок покласти в основу інноваційної психотехнології розвитку емоційного інтелекту підростаючих поколінь.

Список використаної літератури:

1. Бетенски М. Что ты видишь? Новые методы арт-терапии / Пер. с англ. М. Злотник. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 256 с. (Серия «Ступени психотерапии»).
2. Вайбах Х., Дакс У. Эмоциональный интеллект / Х. Вайбах, У. Дакс. – М., 1998. – 128 с.

3. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники / И. В. Вачков. – М. : Изд-во «Ось-89», 2001. – 224 с.
4. Віщукаєва К. М. Умови підготовки майбутнього соціального педагога як субєкта професійної діяльності [Текст] // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (НДУ ім. М. Гоголя) / (за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко). – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – №6. – Ч.1. – С. 75 – 78.
5. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия / Б. Д. Карвасарский. – СПб, 1999. – 752 с.
6. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе [Текст] / М. В. Киселева. – СПб. : Речь, 2007. – 336 с.
7. Медведева Е. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 248 с.
8. Міщиха Л. П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості : монографія / Л. П. Міщиха. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 400 с.
9. Опанасюк І. В. Вплив засобів арт-терапії на розвиток емоційного інтелекту старшокласників / І. В. Опанасюк // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 2 до Вип. 35, Том I (13) : Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К. : Гнозис, 2015. – 444 с.
10. Пашина А. Х. Художественный и мыслительный типы личности : особенности эмоциональной сферы / А. Х. Пашина // Психологический журнал, 1994. – Т.15. – №3. – С. 89 – 98.
11. Яценко Т. С. Арт-терапевтичні технології в роботі психолога / Т. С. Яценко, І. В. Калашник, І. О. Чернуха. – К. : Марич, 2009. – 68 с.

References

1. Betenski M. Chto ty vidish'? Novye metody art-terapii / Per. s angl. M. Zlotnik. – М. : Izd-vo JeKSMO – Press, 2002. – 256 s.
2. Vajbah H., Daks U. Jemocional'nyj intellekt / H. Vajbah, U. Daks. – М., 1998. – 128 s.
3. Vachkov I. V. Osnovy tehnologii gruppovogo treninga. Psihotehniki / I. V. Vachkov. – М. : Izd-vo «Os'-89», 2001. – 224 s.
4. Vitsukaieva K. M. Umovy pidhotovky maibutnoho sotsialnoho pedahoha yak subiekta profesiinoi diialnosti [Tekst] // Naukovi zapysky. Seriiia "Psykhologo-pedahohichni nauky" (NDU im. M.Hoholia) / (za zah. red. prof. Ye.I. Kovalenko). – Nizhyn : Vyd-vo NDU im. M. Hoholia, 2009. – №6. – Ch. 1. – S. 75 – 78.
5. Karvasarskij B. D. Psihoterapevticheskaja jenciklopedija / B. D. Karvasarskij. – SPb, 1999. – 752 s.
6. Kiseleva M. V. Art-terapija v prakticheskoy psihologii i social'noj rabote [Tekst] / M. V. Kiseleva. – SPb. : Rech', 2007. – 336 s.
7. Medvedeva E. A. Art pedagogika i art-terapija v special'nom obrazovanii / E. A. Medvedeva, I. Ju. Levchenko, L. N. Komissarova, T. A. Dobvol'skaja. – М. : Izdatel'skij centr "Akademija", 2001. – 248 s.
8. Mishchykha L. P. Tvorchyi potentsial osobystosti u period piznoi dorosllosti : monohrafiia / L. P. Mishchykha. – Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2014. – 400 s.
9. Opanasiuk I. V. Vplyv zasobiv art-terapii na rozvytok emotsiinoho intelektu starshoklasnykiv / I. V. Opanasiuk // Humanitarnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichniyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody. – Dodatok 2 do Vyp. 35, Tom I (13) : Tematychnyi vypusk "Mizhnarodni Chelpanivski Psykhologo-pedahohichni chytannia. – К. : Hnozys, 2015. – 444 s.

10. Pashina A. H. Hudozhestvennyj i myslitel'nyj tipy lichnosti : osobennosti jemocional'noj sfery / A. H. Pashina // Psihologicheskij zhurnal, 1994. – T.15. – №3. – S. 89 – 98.
11. Yatsenko T. S. Art-terapevtychni tekhnolohii v roboti psykholoha / T. S. Yatsenko, I. V. Kalashnyk, I. O. Chernukha. – K. : Marych, 2009. – 68 s.

Opanasyuk I.V.

The influence of artistic and symbolic images on the development of emotional intelligence in high school age (theory and practice)

The article reveals the psychological essence of the content of the concept of art therapy as a method of creative self-expression. It was found out that the use of various forms and types of art therapy for the development of emotional intelligence helps to creatively express the personality of high school students, activate their internal resources, increase adaptability and express in the materialized forms the reflective content of the mental nature. The structure of the training, art therapy techniques and principles used during the training are described. The influence of art-therapeutic psychotechniques on the development of emotional intelligence of high school students is considered. It is noted that the components of the developmental potential of the art therapy method regarding development of emotional intelligence of high school students are reflective, the subject's understanding of the emotional content of his problematic possibilities, expressed by him in the artistic and symbolic forms of art therapy tools.

Key words: *emotional intelligence, art therapy, training, high school age, artistic and symbolic images.*

Опанасюк И.В.

Воздействие художественно-символических образов на развитие эмоционального интеллекта в старшем школьном возрасте (теория и практика)

В статье раскрыто психологическую сущность содержания понятия арт-терапии, как метода творческого самовыражения личности. Выявлено, что применение различных форм и видов арт-терапии для развития эмоционального интеллекта помогают творчески самовыразиться личности старшеклассника, активизировать его внутренние ресурсы, повысить адаптационные способности и выразить в материализованных формах рефлексивное содержание психического. Изложены структура тренинга, арт-терапевтические техники, принципы, которые применялись при проведении тренинга. Рассмотрено влияние арт-терапевтических психотехник на развитие эмоционального интеллекта старшеклассников. Отмечено, что составляющими развивающего потенциала метода арт-терапии развития эмоционального интеллекта старшеклассников является рефлексивное осмысление субъектом эмоционального содержания своих проблемных возможностей, выраженных им в художественно-символических формах средств арт-терапии.

Ключевые слова: *эмоциональный интеллект, арт-терапия, тренинг, старший школьный возраст, художественно-символические образы.*